

SUOMEN
LUONTO
PANEELI

VAIKUTTAVAN YMPÄRISTÖKANSALAISUUDEN EDISTÄMINEN SUOMESSA

Luontopaneelin yhteenveto ja suositukset luontopoliitiikan suunnittelun ja päätöksenteon tueksi

Kirsi Pauliina Kallio, Juha Aalto, Christoffer Boström, Kari Hyytiäinen, Simo Häyrynen, Jaana Jarva, Matti J. Koivula, Anna-Kaisa Kosenius, Janne S. Kotiaho, Ilona Laine, Alekski Lehikoinen, Heikki Mykrä, Tiina Onkila, Tiina Paloniitty, Minna Pappila, Outi Silfverberg, Ilari E. Sääksjärvi, Lili-Ann Wolff ja Virpi Väkkärä

SUOMEN LUONTOPANEELIN JULKAISUJA 3A / 2024
RAPORTIN YHTEENVETO

Suomen Luontopaneeli on riippumaton lakisäätöinen tiedepaneeli, joka tukee luontopoliitiikan suunnittelua ja päätöksentekoa. Luontopaneelin kannanotot ja raportit perustuvat tieteelliseen näyttöön ja monialaiseen asiantuntemukseen.

© Suomen Luontopaneeli

Suomen Luontopaneelin julkaisu 3A/2024
Raportin yhteenveto

Vaikuttavan ympäristökansalaisuuden edistäminen Suomessa

Tekijät:

Kirsi Pauliina Kallio (Tampereen yliopisto), Juha Aalto (Ilmatieteen laitos), Christoffer Boström (Åbo Akademi), Kari Hyytiäinen (Helsingin yliopisto), Simo Häyrynen (Itä-Suomen yliopisto), Jaana Jarva (Geologian tutkimuskeskus), Matti J. Koivula (Luonnonvarakeskus), Anna-Kaisa Kosenius (Helsingin yliopisto), Janne S. Kotiaho (Jyväskylän yliopisto), Ilona Laine (Suomen ympäristökeskus), Aleksi Lehikoinen (Luonnontieteellinen keskusmuseo Luomus), Heikki Mykrä (Suomen ympäristökeskus), Tiina Onkila (Jyväskylän yliopiston kauppakorkeakoulu), Tiina Paloniitty (Helsingin yliopisto), Minna Pappila (Suomen ympäristökeskus), Outi Silfverberg (Suomen ympäristökeskus), Ilari E. Sääksjärvi (Turun yliopisto), Lili-Ann Wolff (Helsingin yliopisto) ja Virpi Väkkärä (Tampereen yliopisto)

Toimitussihteeri: Sanna Autere

ISSN: 2737-0662

DOI: [doi-linkki lisätään tähän]

Viittausohje:

Kallio, K.P., Aalto, J., Boström, C., Hyytiäinen, K., Häyrynen, S., Jarva, J., Koivula, M.J., Kosenius, A.-K., Kotiaho, J.S., Laine, I., Lehikoinen, A., Mykrä, H., Onkila, T., Paloniitty, T., Pappila, M., Silfverberg, O., Sääksjärvi, I. ja Wolff, L.-A. ja Väkkärä, V. 2024. Vaikuttavan ympäristökansalaisuuden edistäminen Suomessa. Suomen Luontopaneelin julkaisu 3A/2024.

Suomen Luontopaneeli on riippumaton tiedepaneeli, joka tukee luontopolitiikan suunnittelua ja päätöksentekoa. Luontopaneelin rooli ja tehtävät on kirjattu luonnonsuojelulakiin. Luontopaneelin kannanotot ja raportit perustuvat tieteelliseen näyttöön ja monialaiseen asiantuntemukseen.

<https://luontopaneeli.fi/>

[X @luontopaneeli](#)

SISÄLLYS

Johdanto	4
Moniulotteinen ympäristökansalaisuus	5
Ympäristökansalaisuus on kansalaisyhteiskunnan jäsenyyttä	7
Ympäristökansalaisuus arkisina tekoina – jokainen voi olla ympäristökansalainen.....	8
Oikeudenmukainen ympäristökansalaisuus.....	8
Ympäristökansalaiset turvaamassa luonnon monimuotoisuutta	9
Paikallisyhteisöjen yhdessä oppiminen ja koulutus ympäristökansalaisuuden edistäjinä.....	10
Luontopaneelin suositukset vaikuttavan ympäristökansalaisuuden edistämiseksi Suomessa	11
Ympäristökansalaisten osallistumismahdollisuudet tulee varmistaa yhteiskunnassa laajasti	11
Ympäristökansalaisuutta tuetaan koulutuksella ja viestinnällä	11
Tutkimus- ja tietopohjaa tulee vahvistaa Suomessa	12
Lähteet	14

JOHDANTO

Luonnon köyhtymisen pysäyttäminen ja ilmastonmuutoksen haasteisiin vastaaminen eivät onnistu ilman näihin tavoitteisiin sitoutunutta kansalaisyhteiskuntaa. Luonnon monimuotoisuudesta, ilmastonmuutoksesta ja kokonaiskestävyydestä tietoiset kansalaiset tulee siksi tunnistaa merkittäväksi voimavaraksi kestävyysmurroksen toteuttamisessa. Suomalaisen luonnon monimuotoisuuden turvaamiseksi on välttämätöntä osallistaa kansalaisyhteiskunta laajasti, koska paikallisen luonnon turvaaminen edellyttää paikallista toimintaa.

Ympäristökansalaisella tarkoitetaan ihmistä, joka pyrkii vaikuttamaan myönteisesti ympäristön tilaan. Ympäristökansalaiset ottavat selvää ja muodostavat näkemyksiä itselleen merkityksellisistä ympäristöasioista – paikallisesti, kansallisesti ja osana kansainvälisiä verkostoja. Ympäristökansalaisuutta voi toteuttaa lukuisissa rooleissa: perheenjäsenenä ja ystävänä, työntekijänä, yrittäjänä ja opiskelijana, maanomistajana, asukkaana ja mökkiläisenä, autoilijana ja pyöräilijänä, urheilu- ja teatteriharrastajana, kuluttajana ja palvelujen käyttäjänä, äänestäjänä ja järjestöaktiivina. Ympäristökansalaisuuden oppimis- ja toimintaympäristöjä ovat siis yhtä lailla kulttuuritapahtumat ja liikenne, lähikaupat ja nettikaupat, kunnanvaltuustot ja taloyhtiöt, seurakunnat ja harrasteseurat, puistot ja kauppakeskukset, sosiaalisen median alustat ja lehtien mielipidepalstat kuin työpaikan kahvihuone ja koulun piha. Ympäristökansalaisuutta voi harjoittaa yksityiselämän piirissä, mutta myös osana järjestettyä toimintaa, joka voi kytkeytyä erilaisiin yhteiskunnallisiin prosesseihin – vaikkapa oman asuinalueen puronvarren kunnostustalkoissa EU:n ennallistamisasetukseen liittyen. Ympäristökansalaiset voivat myös ottaa julkisesti kantaa itselleen tärkeiden asioiden puolesta, yksin tai yhdessä muiden samanimielisten ihmisten kanssa.

Toisin sanoen: ympäristökansalaisen paikka on kaikkialla, niin yksityisen kuin julkisen elämän alueilla. Luontopaneeli esittää, että kaikilla Suomessa asuvilla ihmisillä tulee olla mahdollisuuksia toimia ympäristökansalaisina, riippumatta kansalaisasemasta, toimintakyvystä, asuinpaikasta ja varallisuudesta. Koska julkinen valta, yritykset ja kansalaisjärjestöt luovat kehykset ympäristökansalaisten toiminnalle, tulisi niiden piirissä edistää erilaisissa yhteiskunnallisissa asemissa olevien ihmisten mahdollisuuksia toimia ympäristökansalaisina.

Jotta kaikki voivat tulla mukaan kestävyysmurroksen toteuttamiseen omista lähtökohdistaan, on ympäristön tilaa edistävää toimintaa tuettava Suomessa laajasti. Arjen ympäristötekoihin tulee kiinnittää politiikka-ohjauksessa erityistä huomiota. Ne jäävät usein huomaamatta kansalaisten vaikuttavana toimintana. Samalla ymmärrystä luonnon köyhtymisestä ja ilmastonmuutoksesta tulee lisätä kaikissa väestöryhmissä: suomalaisilla on oikeus terveeseen ja turvalliseen elinympäristöön, joten heillä on myös oikeus oppia ylläpitämään monimuotoista luontoa muun muassa ilmastonmuutoksen asettamien haasteiden keskellä.

Kansalaisten rooli kestävyysmurroksessa ymmärretään usein yksilökuluttajuutena. Tämä kapea tulkinta on haitallinen paitsi siksi, että se jättää huomioimatta ympäristökansalaisten toimintamahdollisuuksien laajan kirjon, myös ympäristöoikeudenmukaisuuden toteutumisen näkökulmasta. Kestävässä yhteiskunnassa kaikki ihmiset voivat tehdä ympäristöratkaisuja omien mahdollisuuksiensa puitteissa, mihin vaikuttavat esimerkiksi elämäntilanne, asuinpaikka, sosioekonominen asema, terveydentila, kyvykkyys ja ikä. Ympäristökansalaisuuden edistämisessä tulee painottaa nykyistä enemmän yhteisöllistä vastuunkantoa ja huomioida taloudellista epätasa-arvoa.

Ympäristökansalaisuuden tukemiselle on Suomessa kriittinen tarve. Tukea tarvitsevat niin institutionaalisen kasvatuksen ja koulutuksen piirissä olevat lapset ja nuoret kuin vanhemmat ikäluokat. Ihmisten mahdollisuuksia ja valmiuksia toimia ympäristön ja luonnon puolesta tulee vahvistaa tutkitun tiedon ja tieteellisen ymmärryksen pohjalta. Samalla kokonaiskestävä muutoksen toteuttaminen edellyttää paikallisten olosuhteiden ja tavoitteiden huomioimista eli ympäristökansalaisten käytännöllisen tiedon arvostamista. Kestävyysmurrokseen osallistuminen kansalaisena ei tarkoita perinteiden tai elämäntapojen hylkäämistä, vaan niiden muuttamista planetaarisiin rajoihin sopiviksi.

Ympäristökansalaisuutta edistetään tehokkaimmin toiminnallisesti ihmisten omista elinympäristöissä eli paikoissa, joissa voimme oppia uusia asioita osana arkista toimintaamme ja joissa tehdään monenlaisia ympäristön tilaan vaikuttavia tekoja joka päivä. Tällöin myös erilaiset kestävyyskysymykset – kuten ilmastonmuutokseen ja luontokatoon liittyvät kysymykset – ilmenevät samanaikaisesti, mikä auttaa ymmärtämään niiden yhteenkietoutumista ja edistää kokonaiskestävien ratkaisujen löytämistä. Kestävyysmurrosta edistävä ympäristökasvatus, -koulutus ja -viestintä ohjaavat arvojen ja asenteiden, tietotaidon ja

toiminnan muutokseen. Tavoitteena on murtautuminen ulos vallitsevasta tilanteesta, jossa ihmiset ylikuluttavat maapallon luonnonvaroja ja kulutuksen hyöty- ja haittavaikutukset jakautuvat epätasaisesti.

Tässä päätöksentekijöille suunnatussa yhteenvedossa Suomen Luontopaneeli esittelee ympäristökansalaisuutta ajankohtaisen tutkimuksen pohjalta sekä antaa suosituksia ympäristökansalaisuuden edistämiseksi Suomessa. Yhteenvedo perustuu Luontopaneelin raporttiin ”Selvitys tutkimusperustaisesta ympäristökansalaisuudesta”¹. Raportissa on kattava monitieteinen kirjallisuuskatsaus aiheetta koskevaan englanninkieliseen vertaisarvioituun kansainväliseen tutkimukseen viimeisten 15 vuoden ajalta. Tutkimusta tarkastellaan kahdesta näkökulmasta: i) mitä on ympäristön tilan paranemista tavoitteleva ’kansalaisuus’, ja ii) mitä ’ympäristö’ kansalaisuuden kontekstina tarkoittaa. Lisäksi raportissa käsitellään ympäristöoikeudenmukaisuutta läpileikkaavana teemana. Raportin tavoitteena on lisätä tietoa ympäristökansalaisuudesta päättäjien ja kansalaisyhteiskunnan keskuudessa – erityisesti ympäristökansalaisuuteen sisältyvästä potentiaalista kestävyysmurroksen toteuttamisessa. Tämän pohjalta ympäristökansalaisten oppimista ja toimintaa voidaan ryhtyä tukemaan systemaattisemmin suomalaisessa yhteiskunnassa.

MONIULOTTEINEN YMPÄRISTÖKANSALAISSUUS

Ympäristökansalainen voi pyrkiä vaikuttamaan ympäristön tilaan myönteisesti eri tilanteissa eri tavoin. Kuva 1 esittelee epämuodollisen ja muodollisen ympäristökansalaisuuden kirjoa muutamien käytännön esimerkkien avulla. Jaottelu perustuu Engin F. Isinin^{2,3} kansalaisuuden teoriaan ja siihen kytkeytyvään eletyn kansalaisuuden monitieteiseen tutkimukseen⁴⁻¹⁸. Tämän yhteenvedon taustaraportissa¹ esitellään tutkimuksen pohjalta laajemmin tapoja, joilla ihmiset voivat toimia ympäristökansalaisina.

YMPÄRISTÖKANSALAISSUUS

EPÄMUODOLLISTA JA MUODOLLISTA YMPÄRISTÖN TILAAN VAIKUTTAVAA TOIMIJUUTTA

ARJEN YMPÄRISTÖTEOT

Vaikuttaa yhteisvastuullisesti (esim. taloyhtiön hallitus, vanhempainyhdistys, oppilaskunta, harrastukset)

Tekee kestäviä kulutusvalintoja

Valitsee ravitsemussuositusten mukaisen kasvispainotteisen ruokavalion

Seuraa uutisia ja keskustelee niistä muiden kanssa oppiakseen ympäristöasioista

Edistää kestäviä käytäntöjä työ- tai opiskeluympäristössä

On mukana yhteisöllisessä toiminnassa (esim. ruoantuotanto, ennallistamistalkoot, lähiympäristön siistiminen, ympäristön seuranta)

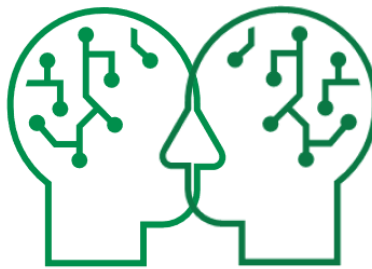
Tekee vastuullisia energiaratkaisuja

Suosii luontoa tukevia metsänhoidon tai maatalouden menetelmiä

Etsii ympäristöä tukevia sijoituskohteita

Huomioi luonnonvarojen kulutuksen ja luonnon kuormittamisen vapaa-ajan vietossaan

Kuka tahansa voi olla ympäristökansalainen

Jotkut kansalaisosallistumisen muodot edellyttävät kansalaisasemaa

YMPÄRISTÖKANSALAISSO SALLISTUMINEN

On yhteydessä päättäjiin tärkeinä pitämiensä ajankohtaisten kysymysten osalta

Vaikuttaa kaavoitukseen esim. osallistumalla asukaskuulemisiin tai kommentoimalla

Ottaa kantaa politiikkaprosesseihin henkilökohtaisesti tai osana suurempaa joukkoa, esim. allekirjoittamalla vetoomuksia tai osallistumalla kansalaisaloitteisiin

Perehtyy kunnallisiin, seudullisiin, kansallisiin ja ylikansallisiin ympäristöstrategioihin ja -linjauksiin sekä etsii tapoja edistää niitä

Osallistuu ympäristöjärjestöjen toimintaan tai organisoii paikallista yhdistystoimintaa

Seuraa yhteiskunnallista kehitystä ja tarttuu tilaisuuksiin vaikuttaa asioihin olemassa olevia kansalaisosallistumisen kanavia pitkin

Osallistuu julkisiin mielenilmauksiin

Kuva 1. Ympäristökansalaisuus on monimuotoista. Kuvassa esitetään esimerkkejä epämuodollisen ja muodollisen ympäristökansalaisuuden kirjosta. Epämuodollinen ympäristökansalaisuus on ihmisten omaehtoiseen harkintaan perustuvaa toimintaa, arjen ympäristötekoja, joita ohjaavat sisäistetyn arvot ja asenteet. Muodollinen ympäristökansalaisuus perustuu yhteiskunnan tarjoamiin kansalaisosallistumisen mahdollisuuksiin ja kansalaisten säädösperusteisiin oikeuksiin sekä velvollisuuksiin. Ympäristökansalaisuutta tulee edistää yhteiskunnassa systemaattisesti niin,

että kaikki voivat löytää itselleen sopivia tapoja parantaa ympäristön tilaa osana arkeaan sekä yhteiskunnan tarjoamien osallistumiskanavien kautta.

Yhteiskunnan tarjoamat kansalaisosallistumisen mahdollisuudet ovat **muodollisia ympäristökansalaisuuden käytäntöjä**. Ne ovat vakiintuneita vaikuttamisen muotoja, joiden toteuttaminen edellyttää usein lakisääteistä kansalaisasemaa. Suomessa ympäristökansalaisuuden käytäntöjä ovat esimerkiksi äänestäminen ja vaaleissa ehdolle asettuminen, osallistuminen kuulemisiin ja maankäytön suunnitteluprosesseihin, kansalaisaloitteen tekeminen ja ajankohtaisen politiikkaprosessin kommentointi. Myös oikeus tulla kuulluksi missä tahansa itseä koskevassa asiassa ja oikeus julkiseen mielipiteen ilmaisemiseen – esimerkiksi mielenosoituksessa tai mediassa – kuuluvat vapaisissa demokratioissa kansalaisoikeuksiin. Suomessa täysivaltaisen kansalaisaseman omaavilla ihmisillä on laajat mahdollisuudet toimia ympäristökansalaisina. Lisäksi moniin kansalaisuuden käytäntöihin voivat osallistua myös vajaavaltaiset kansalaiset (kuten alaikäiset ja edunvalvonnan piirissä olevat henkilöt) sekä Suomessa asuvat tai vierailevat ihmiset, joilla ei ole Suomen kansalaisuutta.

Epämuodolliset ympäristökansalaisuuden teot ovat arkisempaa toimintaa. Niitä tehdään paikoissa ja tilanteissa, joissa ihmiset löytävät itselleen sopivia tapoja vaikuttaa ympäristön tilaan myönteisesti – yksin tai yhteistyössä. Ympäristökansalaisuutta voi motivoida yhteiseen asiaan sitoutuminen tai omasta elämänpäästä kumpuava halu vaikuttaa. Yhteinen asia voi olla vaikkapa asuinalueen viherympäristön kehittäminen monimuotoisemmaksi, ja omasta elämänpäästä voi puolestaan syntyä halu höydyntää ruokahävikkiä osana kestävämpään ruokavalioon siirtymistä. Tällainen arkinen vaikuttava toiminta edellyttää jatkuvaa oppimista. Ympäristöarvot, -asenteet ja -näkemykset vaikuttavat siihen, miten ihmiset haluavat toimia arkisissa elinympäristöissään ja suhteessa laajempiin ympäristökysymyksiin. Tutkimukseen perustuvan tiedon helppo saatavuus on olennaista ympäristökansalaisuuden kehittämisessä.

Sekä muodollista että epämuodollista ympäristökansalaisuutta voidaan toteuttaa aktiivisen ja aktivistisen kansalaistoiminnan hengessä. **Aktiivinen ympäristökansalainen** toimii tarjolla olevien toimintamallien mukaisesti, kiinnittyen ajankohtaisiin poliittisiin prosesseihin ja aiheisiin. Kriittiseen aktiiviseen kansalaisuuteen sisältyy myös pyrkimys muokata politiikan toimintamalleja ja vaikuttaa käsiteltäviin aiheisiin. Aktiivinen kansalaisuus liitetään tutkimuksessa ensisijaisesti muodollisen ympäristökansalaisuuden piiriin^{42-44,46}. Raja näiden ja arjessa tapahtuvien tekojen välillä ei ole kuitenkaan jyrkkä. Käytännössä ihmiset ja organisaatiot kuitenkin voivat yhdistellä luontevasti epämuodollisia ja muodollisia vaikuttamisen mahdollisuuksia etsiessään paikallisesti erilaisia keinoja toimia yhdessä ympäristömyönteisesti^{19,20,30,34,36,50,52,53}.

Aktivistinen ympäristökansalainen puolestaan etsii ja luo vaikuttamisen keinoja omasta elämänpäästään ja asettaa vaikuttamiselleen arvomaailmansa mukaisia tavoitteita. Toiminta voi näin ollen liittyä mihin tahansa asiaan, jota ihmiset itse pitävät tärkeänä, ja näitä asioita voidaan ajaa esimerkiksi mielenosoituksissa, myös kansalaistottelemattomuutta vaikuttamisen keinona hyödyntäen. Aktivistista kansalaisuutta voidaan toteuttaa sekä epämuodollisen^{32,41} että muodollisen^{21,22} kansalaisuuden piirissä. Lasten ja nuorten aktivistiseen kansalaisuuteen suhtaudutaan usein aikuisten taholta ristiriitaisesti^{23,41}. Uusien sukupolvien toivotaan olevan kiinnostuneita ympäristökysymyksistä ja valveutuneita ympärillään tapahtuvista asioista, mutta heidän halutaan ilmaisevan näkemyksiään aikuisten mielestä sopivilla tavoilla ja aikuisten tärkeiksi tunnistamista asioista.

Tutkimuksessa ympäristökansalaisuutta jäsennetään useiden limittäisten määrittelyiden avulla. Luontopaneelin raportissa¹ on perehdytty kansainväliseen tutkimukseen **viiden käsitteen kautta**: ekologinen kansalaisuus, vihreä kansalaisuus, planetaarinen kansalaisuus, kestävä kansalaisuus ja ympäristökansalaisuus (englanniksi ecological citizenship, green citizenship, planetary citizenship, sustainable citizenship ja environmental citizenship).

Ympäristökansalaisuus on vakiintunut kattokäsite, jota tarkennetaan usein muilla määreillä. Ympäristökansalaisuutta tutkitaan monitieteisesti ja tutkimus voi kohdistua hyvinkin erilaisille yhteiskunnan alueille: lasten ympäristökasvatuksesta suuryritysten ympäristövastuullisiin strategioihin ja paikallisyhteisöjen luontoprojekteista ylikansallisiin biodiversiteettisopimuksiin. Tutkimus korostaa tarvetta muutokseen, minkä edistämiseen on etsitty välineitä sekä ympäristökasvatuksesta ja -koulutuksesta että erilaisista järjestetyistä ja itseorganisoituvista kansalaistoiminnan muodoista, joita valtio voi tukea. Yhtenä keskeisenä tavoitteena on auttaa kansalaisia hahmottamaan paremmin ihmisen aiheuttamia muutoksia luonnossa – luonnon

monimuotoisuuden elpymistä ja köyhtymistä – sekä ilmastonmuutoksen ja saastumisen vaikutusketjuja, jotta oman toiminnan vaikuttavuutta on mahdollista arvioida ja parantaa.

Ekologisen ja vihreän kansalaisuuden näkökulmat korostavat ihmisen suhdetta luontoon ja luonnon prosesseihin. Näihin näkökulmiin liittyvä tutkimus painottaa luontosuhteen muutostarvetta: ihmisen tulee sekä kunnioittaa luontoa itseisarvoisesti että ymmärtää itsensä osana luontoa, jotta planeetta voi säilyä elinkelpoisena. Molemmat ulottuvuudet perustelevat luonnonvarojen käytön kohtuullistamista. Ympäristökansalaisuuden mielekäs konteksti määrittyy ympäristökysymyksistä käsin, samoin kuin yhteisöt, joiden jäseninä ihmiset toimivat. Ekologinen ja vihreä kansalaisuus ovat siis luonteeltaan paikka- ja asiaperustaisia enemmän kuin alueellisen hallinnan perustalta rakentuvia (esimerkiksi kunta, valtio tai EU). **Planetaarisen kansalaisuuden** tutkimuksessa lähdetään liikkeelle ihmisestä maapallon asukkaana. Tällöin korostuu edellisiä voimakkaammin globaali mittakaava ja systeeminen ajattelu. Tarkastelun keskiössä on ihmisen toiminta osana ekosysteemejä ja ihmisten elämän sovittaminen planetaaristen rajojen puitteisiin.

Kestävän kansalaisuuden näkökulma on laaja. Tämän käsitteen ympärille rakentuvassa tutkimuksessa on olennaista kestävyyden määrittely eli miten ekologinen, sosiaalinen, taloudellinen ja kulttuurinen kestävyys asemoidaan suhteessa toisiinsa – hierarkkisesti vai rinnakkain. Vahvaa kestävyttä perustelevassa hierarkkisessa määrittelyssä luonto asettaa reunaehdot, joiden puitteissa ihmisten elämä on järjestettävä yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden periaatteita kunnioittaen. Ylisukupolisesti ja ylikansallisesti reilun kestävyysmurroksen tavoittelussa suunnataan taloutta, ympäristöpolitiikkaa ja elinkeinopolitiikkaa siten, että tuotanto ja kulutus siirtyvät kohti vähäisempää ympäristökuormitusta. Kestävän kansalaisuuden tutkimus nostaa esiin myös muita kestävyysulottuvuuksia kestävän kehityksen tavoitteiden pohjalta, erityisesti kulttuurisen kestävyuden. Kestävyysnäkökulma tarjoaakin hieman erilaisia mahdollisuuksia tukea ympäristökansalaisuutta yhteiskunnassa kuin ekologinen, vihreä ja planetaarinen kansalaisuus. Kun ihmisen toiminnan epäsuorat luonto- ja ympäristövaikutukset tulevat näkyviin, voidaan tunnistaa uusia ympäristökansalaisen rooleja ja toimintaympäristöjä. Työpaikat, erilaiset organisaatiot ja yritystoiminta ylipaikallisine ja ylikansallisine kytköksineen on yksi kokonaisuus, jonka piirissä kestävää kansalaistoimintaa tutkitaan ja edistetään.

Ympäristökansalaisuus on kansalaisyhteiskunnan jäsenyyttä

Ympäristökansalaisuus perustuu yhtäältä kansalaisasemaan, jonka pohjalta ihmisillä on oikeuksia ja velvollisuuksia (esimerkiksi kuntalaisuus, seutulaisuus, suomalaisuus ja EU-kansalaisuus). Hallinnollisesti määriteltujen kansalaisroolien kautta voidaan pyrkiä aktivoimaan ja suuntaamaan ihmisten ympäristötoimijuutta eli tukea ympäristön tilaan myönteisesti vaikuttavaa kansalaisosallistumista. Tähän ohjaa myös luonnonsuojelulaki (9/2023). Luonnonsuojelun viranomaisten – kuten ympäristöministeriön, ELY-keskusten ja Metsähallituksen – on edistettävä toiminnassaan ympäristökasvatusta sekä kansalaisten, yksityisten ja julkisten toimijoiden ympäristötietoisuutta luonnon monimuotoisuuden turvaamiseksi. Tällainen politiikkaohjaus ja kansalaisten osallistaminen näkyy esimerkiksi EU:n, valtioiden, maakuntien ja kuntien pyrkimyksinä saada ihmisiä toimimaan ympäristökansalaisina poliittisten ohjelmien kautta^{25,26}. Tällöin julkinen hallinto osoittaa puitteet ympäristökansalaisten toiminnalle – missä ja miten ihmisten odotetaan toimivan ympäristön hyväksi. Yksi esimerkiksi on Euroopan komission vihreän kehityksen ohjelma. Ohjelman vaikutuksia selvittäneen tutkimuksen mukaan tämä politiikkaohjaus kannusti EU-kansalaisia pääasiassa pieniin ympäristöystävällisiin tekoihin yksilöinä, mutta ei tukenut kansalaisten aloitteellisuudesta kumpuavaa laajemmin vaikuttavaa yhteisöllistä toimijuutta²⁷.

Ympäristökansalaisuus ei toisaalta edellytä täysivaltaista kansalaisasemaa. Ihmisten arkinen ympäristön tilaan vaikuttava toiminta on pitkälti siitä riippumatonta. Ympäristökansalaisuuden tekoja voidaan oppia ja toteuttaa esimerkiksi osana kansainvälisiä verkostoja tai samasta asiasta kiinnostuneiden ihmisten paikallisryhmissä^{28,29,30}. Tällöin ympäristökansalaisten toiminta ei rajaudu kunnan tai valtion rajojen sisälle, vaan voi kohdistua vaikkapa tietyn metsäalueen puolustamiseen³¹ tai maatilan ja lähialueen asukkaiden yhteistyöhön³². Paitsi aikuisia Suomen kansalaisia, voi toiminnassa olla mukana myös lapsia ja nuoria, Suomessa asuvia muiden maiden kansalaisia ja vaikkapa toisella puolella maailmaa eläviä asiasta kiinnostuneita

ihmisiä. Ympäristökansalaisen toimintapiiri laajenee näin hallinnollisten rajojen yli mahdollistaen planetaarisen kansalaistoiminnan.

Ympäristökansalaisuus arkinena tekoina – jokainen voi olla ympäristökansalainen

Ympäristökansalaisuuden arkiset teot ovat kansalaisasemasta riippumatonta epämuodollista toimintaa. Niitä ohjaavat sisäistetyt arvot, moraalit ja identiteetit. Ympäristökansalaisuudella on tällöin vahva henkilökohtainen merkitys. Arjen ympäristöpolitiikka voi olla myös hyvin tiedostavaa. Esimerkiksi paikallista maataloutta yhteisöllisesti tukien tai tiettyjä tuotteita boikotoidessaan ihmiset toimivat tärkeinä pitämiensä asioiden puolesta tai haitallisina pitämiään asioita vastaan tiedostetuilla perusteilla³². Toisaalta emme aina kiinnitä erityistä huomiota arkisiin ympäristötekoihimme tai osaa esittää niille selkeitä perusteita³³. Ympäristökansalaisuuden tekojen tunnistaminen arjessa ei kuitenkaan ole vaikeaa, jos lähtökohdaksi ottaa niiden ympäristövaikutukset: mikä hyvänsä ympäristöön myönteisesti vaikuttava toiminta voidaan lukea ympäristökansalaisuuden teoksi. Pienet yksittäiset teot kierrättämisestä työmatkapyöräilyyn muuttuvat vaikuttavammiksi, kun niitä tehdään säännöllisesti monen ihmisen toimesta. Samalla ihmisten ymmärrys tekojen merkityksestä vahvistuu, eli omassa elämäntilanteissa tapahtuu ympäristökansalaisuuden kannalta keskeistä oppimista.

Ympäristökansalaisuutta voidaan aktiivisesti vahvistaa tunnustamalla arkisten ympäristövaikuttavien tekojen merkitys: jokainen voi olla mukana kestävyysmurroksen tekemisessä omien voimavarojensa puitteissa, vailla vaatimusta ratkaista ongelmia kokonaan tai yksin^{32,38}. Ympäristökansalaisten toiminnan vaikuttavuus ja ihmisten sitoutuminen ympäristön puolesta toimimiseen ovatkin keskeisiä aiheita alan tutkimuksessa. Näiden osalta vallitsee laaja yhteisymmärrys yhteisöllisen ja paikallisen ulottuvuuden merkityksestä, niin muodolliselle kuin epämuodolliselle ympäristökansalaisuudelle. Ihmisten asenteet ja toiminta voivat muuttua kestävämpään suuntaan esimerkiksi, kun he sitoutuvat paikalliseen yhteisövetoiseen ruuantuotantoon tai kestävien ravintolapalveluiden käyttämiseen^{32,29}. Myös naapuruusverkostoissa ja muissa sosiaalisissa yhteisöissä voidaan edistää ympäristötavoitteita ja ympäristölle myönteisiä toimintatapoja muun toiminnan ohessa²⁸. Tämä voi luoda ”hyveellisen kierteen”, joka jalkautuu myös muille elämäntilanteille.

Tutkimuskirjallisuudessa esitetään laajasti kritiikkiä yksilön vastuuta painottavaa kansalaisroolia ja erityisesti länsimaisessa yhteiskunnassa korostuvaa kuluttajakansalaisuutta kohtaan^{28,32,34-29}. On varottava rinnastamasta ilmastonmuutoksen ja luonnon köyhtymisen keskeistä syytä – luonnonvarojen ylikulutusta – yksilöiden kuluttajuuteen. Kuluttajuuden kysymyksiä tulee tarkastella ihmisten henkilökohtaisia ratkaisuja laajempina ilmiönä yhteisöllisen ja yhteiskunnallisen vastuunjaon kautta. Julkinen hallinto ja yritykset luovat puitteet kuluttajuudelle, joten niidenkin toiminnan muutos on keskeistä kestävämmän kuluttajuuden edistämiseksi.

Nuorten ympäristökansalaisuus on saanut tutkimuksessa paljon huomiota sekä aktiivisen että aktivistisen kansalaisuuden osalta^{30,35,37,40-42}. Nuorten ympäristöaktivistinen toiminta on usein toiminnallisesti paikallista, mutta tavoitteiltaan globaalia. Systeemisten muutosten aikaansaamiseksi nuoret kuuluvat laajoihin verkostoihin, joihin liittyminen sosiaalisten medioiden kautta on helppoa. Tyypillisiä ympäristökansalaisuuden tekoja ovat luonnon tai ilmaston tilaa koskevien huolten esittäminen (esimerkiksi koululakkojen ja somekampanjoiden yhteydessä), kriittinen kuluttajuus ja kestävät ruokavalinnat, ympäristömyönteisen identiteetin julkinen ilmaiseminen (esimerkiksi pukeutumisen ja liikkumisen ratkaisuilla), omia arvoja edustavat vapaa-ajanvieton tavat sekä erilaisten ympäristötiedon lähteiden seuraaminen, tiedon jakaminen ja osallistuminen keskusteluun itseä huolestuttavista aiheista. Arjessa läsnä olevan, oman arvopohjan mukaisen toimijuuden kehittäminen ja toteuttaminen on nuorille mahdollista riippumatta kansalaisasemasta, institutionaalisista rakenteista tai aikuisten tuesta. Tämän lisäksi nuoret voivat toimia ympäristön hyväksi myös muodollisempien kanavien kautta ja kansalaisosallistumista varten järjestetyissä tilaisuuksissa, mikä tapahtuu yleensä järjestötoiminnan tai harrastusten piirissä, osana perhettä tai koulun käytäntöjen kautta.

Oikeudenmukainen ympäristökansalaisuus

Ympäristökansalaisuuden edistämiseksi on huomioitava eri ihmisten ja ihmisryhmien erilaiset lähtökohdat, kuten sosioekonomiset erot, eri ikäisten ihmisten toimintamahdollisuudet, terveydentila ja toimintakyky,

elinympäristö ja asuinpaikka sekä kommunikaatioon ja kieleen liittyvät toimintarajoitteisuudet^{32,42,43,44}. Olennaista on tunnistaa, että kaikkien ei tarvitse toimia ympäristökansalaisina samoilla tavoilla tai samoin tavoittein, mutta kaikille ihmisille tulee turvata mahdollisuuksia ja luoda kannusteita ympäristön puolesta toimimiseen.

Ympäristöoikeudenmukaisuus tarkoittaa, että kaikilla ihmisillä on lähtökohtaisesti oikeus nauttia puhtaasta ja turvallisesta ympäristöstä sekä puolustautua ympäristöuhkia vastaan⁴⁵. Muita keskeisiä näkökohtia ovat ympäristöhyötyjen ja -haittojen jakautuminen (ihmisryhmittäin ja maantieteellisesti), ihmisten ja ihmisryhmien erilaisten tarpeiden tasa-arvoinen tunnustaminen sekä yhdenvertaiset mahdollisuudet osallistua päätöksentekoon demokraattisessa yhteiskunnassa⁴⁶. Kestävyyden termein tämä tarkoittaa, että sosiaalisen kestävyyden kriittiset kysymykset tulee aina ottaa huomioon ekologisen kestävyyden edistämässä. Ympäristöoikeudenmukaisuuden tarkasteluun voidaan sisällyttää myös muita eliölajeja ja kokonaisia ekosysteemejä, mikä korostuu erityisesti planetaarisissa näkökulmissa^{43,47}.

YMPÄRISTÖKANSALAISET TURVAAMASSA LUONNON MONIMUOTOISUUTTA

Suomalaiset ilmaisevat kyselyissä, sosiaalisessa mediassa ja julkisuudessa vahvaa suhdettaan luontoon – erityisesti suomalaiseen luontoon – sekä huolta luonnon tilan heikkenemisestä paikallisesti, kansallisesti ja globaalisti^{48,49}. Kestävän luontosuhteen edistäminen edellyttää kansalaisilta ymmärrystä luonnon monimuotoisuudesta, luonnon köyhtymisestä sekä niihin vaikuttavista tekijöistä. Tutkimusta siitä, miten suomalaiset ymmärtävät luonnon monimuotoisuutta ja luonnon tilan parantamista omassa elämäntilassaan ei juurikaan ole. Tutkimuksessa ei myöskään ole kartoitettu erilaisissa asuinympäristöissä elävien kansalaisten osaamista luontokadon pysäyttämiseksi tai luonnon monimuotoisuuden elvyttämiseksi. Emme siis tiedä, missä määrin suomalaiset ymmärtävät omien tekojensa ja elämäntapojensa luontovaikutuksia.

Lapsuudenaikaiset luontokokemukset ovat tutkitusti merkityksellisiä ihmisten luontosuhteelle läpi elämän⁵. Luonnossa oleskelu – myös kaupunkiympäristössä – vaikuttaa itselle merkityksellisen ympäristökansalaisuuden kehittymiseen, joka voi ilmetä eri muodoissa lapsuudessa, nuoruudessa ja aikuisuudessa. Luonnossa oleskelu, kuten retkeily, vaikuttaa myös aikuisten ympäristöasenteisiin, mutta sillä ei tutkimusten mukaan välttämättä ole suoraa yhteyttä ympäristövaikuttavaan toimintaan²⁴. Ympäristösuhteet eivät rakennu ainoastaan tietoisesti, vaan tunnepohjainen ulottuvuus on olennainen osa arvojen, asenteiden ja identiteettien muodostumista⁵⁰.

Pitkäjänteisesti kehittyneisiin arvoihin, asenteisiin ja identiteetteihin sisältyy ympäristösuhteiden muuttamisen kannalta pedagoginen dilemma: koska kokemukselliset luontosuhteet ovat tunnepohjaisia, on niiden muuttaminen yksinomaan tietoa lisäämällä haastavaa. Tämä vaikeuttaa ekologisesti kestävämmälle pohjalle rakentuneiden luontosuhteiden kehittämistä – tiedon rinnalle tarvitaan myös tunnepohjaista oppimista. On myös ongelmallista, mikäli ympäristökansalaisuus liitetään yhteiskunnassa lähtökohtaisesti vihreään identiteettiin tai ideologiaan, johon osa ihmisistä kiinnittyy ja toiset eivät. Jotta kaikki ihmiset voivat kokea itsensä ympäristökansalaisiksi omasta elämästään käsin, tulee käsite ymmärtää laajana ja monimuotoisena. Toiminnalliset paikkaperustaiset menetelmät, joissa olemassa olevia ympäristösuhteita tuetaan kestävämpään suuntaan tutkittuun tietoon perustuen, ovat osoittautuneet toimivimmiksi kokonaiskestävän muutoksen tavoittelussa^{33,20-53}. Tällöin muutos omassa ajattelussa ja asenteissa voi tapahtua vähitellen, osana yhteistä toimintaa, jossa kaikki tahot oppivat uutta.

Ilmastonmuutokseen kytkeytyvän kansalaistoimijuuden – ilmastokansalaisuuden – tunnustamiseen ja tukemiseen on jo herätty kautta maailman, mutta ”luontokansalaisten” roolia ja yhteiskunnallista merkittävyyttä ei kestävyysmurroksessa ole vielä laajasti ottaen tunnistettu. Yksi syy tähän on, että luontokadosta, sen vaikutuksista ja merkittävydestä ihmiskunnalle on ryhdytty viestimään laajamittaisemmin vasta viime vuosina. Luontokatoa ei voi ymmärtää irrallaan paikallisesti muuttuvista ekosysteemeistä, vähitellen etenevistä luonnon prosesseista ja niiden kulttuurisesta kontekstista – kysymys on jatkuvasta kulttuuris-ekologisesta muutoksesta⁵⁴. Kansalaisten voi myös olla haastavaa hahmottaa luonnon monimuotoisuuden eri tasoja (geneettinen monimuotoisuus, populaatio- ja lajitason monimuotoisuus,

ekosysteemi- ja maisematason monimuotoisuus) ja sitä, mistä luonnon köyhtymisessä on kussakin tilanteessa ja paikassa kysymys.

Luontokadon pysäyttämiseen Suomessa tarvitaan kansalaisia, joilla on välineitä oppia luonnon monimuotoisuuden elpymisen ja köyhtymisen prosesseista eri ympäristöissä sekä omaksua keinoja luonnon hyväksi toimimiseen omissa elinympäristöissään. Luontokansalaisuuden kehittyminen edellyttää ihmisten arkielämälle puitteet antavilta tahoilta halua tukea tätä oppimista ja toimintaa, mukaan lukien julkinen hallinto, oppilaitokset, yritykset, järjestöt, yhdistykset ja harrasteseurat.

Paikallisyhteisöjen yhdessä oppiminen ja koulutus ympäristökansalaisuuden edistäjinä

Ympäristökriiseihin reagoiminen ja kestävien yhteiskuntien rakentaminen edellyttävät uudenlaisten elämäntapojen ja -tapojen omaksumista väestötasolla. Kasvatuksen ja koulutuksen keinoin voidaan tukea sekä epämuodollista että muodollista ympäristökansalaisuutta. Oppimisen edistäminen mielletään helposti niihin erikoistuneiden instituutioiden, eli päiväkotien, koulujen, oppilaitosten ja korkeakoulujen tehtäväksi. Ympäristötietoisuuden ja -toiminnan osalta myös ympäristöjärjestöjen sekä koulutuspalveluja tarjoavien yritysten ja konsulttien merkitys on yleisesti tunnettu, samoin uutismedian rooli ajankohtaisen tiedon lähteenä. Oppimista tapahtuu ja sitä tuetaan kuitenkin myös monissa muissa arkielämän ympäristöissä. Epämuodolliset oppimisympäristöt voivat osaltaan vahvistaa ympäristökansalaisuutta, mikäli niiden piirissä vallitsee ympäristömyönteinen ilmapiiri. Ympäristökansalaisuuden erilaisten mahdollisuuksien tulee tulla uusille sukupolville tutuksi pitkin koulutuspolkua. Lapsille ja nuorille täytyy tarjota mahdollisuuksia kokeilla kansalaisoikeuksiin perustuvia vaikuttavan osallistumisen tapoja, koska ympäristökansalaisuuden oppiminen edellyttää sekä tiedostamista että tekemistä^{10,27-30}. Myös työelämän piirissä toteutettuihin jatkuvan koulutuksen prosesseihin tulee sisällyttää ympäristökansalaisuuden ulottuvuuksia.

Tutkittuun tietoon tukeutuva paikkaperustainen ympäristökasvatus, -koulutus ja -viestintä on todettu erityisen vaikuttavaksi^{33,50-53,55}. Eri toimijoita yhteen tuova ympäristökasvatus voi toteutua esimerkiksi koulujen, julkisen hallinnon, järjestöjen, harrasteseurojen, paikallisten toimijaryhmien ja liike-elämän yhteistyönä. Paikkaperustaisessa oppimisessa lähdetään liikkeelle omassa elinympäristössä ilmenevistä haasteista, jotka ovat usein ylipaikallisesti ja ylikansallisesti kytkeytyneitä. Niiden ymmärtämiseen ja ratkaisemiseen etsitään tietoa ja keinoja eri näkökulmista, käytännön realiteetit huomioiden. Näin kestävyysmurroksen haasteet ja mahdollisuudet tulevat moniulotteisesti näkyviksi ja vaikuttavia toimenpiteitä voidaan etsiä paikallisesti yhdessä. Keskeistä on, että toimijat pyrkivät aktiivisesti löytämään ympäristön kannalta myönteisiä ratkaisuja, jolloin oppimista tapahtuu moniin suuntiin (esimerkiksi eri sukupolvien, käytännön toimijoiden, pedagogisten asiantuntijoiden ja väestöryhmien välillä). Tällaisessa yhteistoiminnallisessa pedagogiikassa on huomioitava myös erilaisten vähemmistöjen, kuten alkuperäisväestöjen, maahanmuuttajayhteisöjen ja vammaisryhmien, näkökulmia ja tietämisen tapoja^{37,43,44,56-59}.

Paikkaperustaisen oppimisen tavoitteeksi ei tule asettaa kaikkien toimijoiden samanmielisyyttä, vaan olennaista on eri näkökulmien kuuleminen ja mahdollisesti hyvinkin erilaisten intressien näkyväksi tekeminen⁵¹. Paikallisen kehittämisen lähtökohdaksi tulee olla yhteiskuntaelämän sovittaminen planetaaristen rajojen puitteisiin, mikä ohjaa kokonaiskestävien ratkaisujen löytämiseen. Paikkaperustaisen oppimisen tutkimus painottaa lisäksi, että kognitiivista tietoa välittävän koulutuksen ja viestinnän rinnalle tarvitaan asenteiden, näkemysten ja toiminnan muutokseen tähtäävää pedagogiikkaa. Tarvitaan siis ympäristökansalaiskasvatusta, jolla on luonnon- ja ihmistieteitä yhdistävä poikkitieteellinen perusta.

Suuri osa väestöstä ei kuulu muodollisen koulutuksen piiriin. Aikuisten tietoperustaa, asenteita ja toimintaa ei siksi ole mahdollista muuttaa tai tukea pelkästään koulutuksen kautta. Jotta vastuuta kestävyysmurroksesta ei jätetä yksinomaan nuorille sukupolville⁶⁰⁻⁶⁴, pidämme tärkeänä ympäristötoimijuuden tutkimusperustaista tukemista ylisukupolisesti ihmisten arkisissa toimintaympäristöissä: kotona ja mökillä, opiskelu- ja työpaikoilla, järjestötoiminnassa, puistoissa ja liikenneympäristöissä, ravintoloissa ja tapahtuma-areenoilla sekä harrastuksissa ja muissa vapaa-ajan viettämisen paikoissa. Samoin ihmisten jo toteuttamaa, omaehtoista ympäristövaikuttavaa toimintaa tulee tukea pedagogisesti. Ympäristökansalaiskasvatus ei siis tarkoita vain ylhäältä alaspäin suunnattua muodollista koulutusta, vaan kansalaisten ympäristökysymyksiä koskevan

tietoisuuden parantamista ja kansalaisyhteiskunnassa tapahtuvan ympäristövaikuttavan toiminnan tukemista. Tähän tarkoitukseen kohdennetut viestintä- ja koulutusresurssit ovat erinomainen investointi kestävän Suomen tulevaisuuteen osana eurooppalaista ja globaalia kestävyysmurrosta.

LUONTOPANEELIN SUOSITUKSET VAIKUTTAVAN YMPÄRISTÖKANSALAIUUDEEN EDISTÄMISEKSI SUOMESSA

Ympäristökansalaisuuden edistäminen on välttämätöntä luonnon köyhtymisen pysäyttämiseksi ja ympäristön tilan parantamiseksi. Sitä edistetään tehokkaimmin toiminnallisesti ihmisten arkisissa elinympäristöissä sekä niihin kytkeytyvän paikkaperustaisen ympäristökasvatuksen keinoin. Perinteisen kansalaisosallistumisen ohella ympäristökansalaisena voi toimia itselleen tärkeiden ihmisten kanssa omassa elämäntilassaan tai samoja tavoitteita jakavissa laajemmissa verkostoissa. Yhteisöllinen ympäristökansalaistoiminta on tutkitusti vaikuttavinta sekä ihmisten arvojen ja asenteiden kehittymisen kannalta että toiminnan suorien vaikutusten osalta.

Ympäristökansalaisten osallistumismahdollisuudet tulee varmistaa yhteiskunnassa laajasti

Ympäristökansalaisuus ei edellytä täysivaltaista kansalaisasemaa. Sosioekonomiset erot, erilaisten ihmisten ja ihmisryhmien toimintamahdollisuudet sekä alkuperäisväestöjen ja muiden vähemmistöjen näkemykset tulee huomioida ympäristökansalaisuuden tukemisessa. Jotta vastuuta kestävyysmurroksesta ei jätetä yksinomaan nuorille, tulee ympäristökansalaisten oppimista ja toimintaa edistää ylisukupolisesti.

Luontopaneelin suositukset:

- **Epämuodolliset ja muodolliset ympäristökansalaisuuden muodot ymmärretään toisiaan täydentäviksi.** On tuettava sekä perinteisiä kansalaisosallistumisen muotoja että kansalaisten itsensä löytämiä tapoja edistää ympäristön ja luonnon tilaa ja ottaa kantaa ympäristökysymyksiin. Yhteiskunnallisesti tulee tukea myös kestävän kuluttajuuden yhteisvastuullista edistämistä.
- **Suunnataan tukea erityisesti yhteisölliseen toimintaan esimerkiksi järjestöjen ja paikallisten toimijoiden kautta.** Järjestöjen ja yhdistysten rooli toiminnan kokoajina ja ylläpitäjinä on merkittävä. Paikallista yhteistoimintaa voidaan edistää luontevasti esimerkiksi Kuntaliiton, Luontokuntien verkoston sekä maakunnallisten ohjelmien kautta, sekä yhteistyössä koulujen ja oppilaitosten, paikallisen yritystoiminnan ja esimerkiksi maa- ja metsätalouden toimijoiden kanssa.
- **Vahvistetaan lasten ja nuorten, maahanmuuttajien ja vammaisryhmien toimintamahdollisuuksia.** Ympäristökansalaisuus kuuluu kaikille. Vajaavaltaisten kansalaisten ja kansalaisyhteiskunnan uusien jäsenten osallistumismahdollisuuksien tukemiseen tulee siksi panostaa.

Ympäristökansalaisuutta tuetaan koulutuksella ja viestinnällä

Ympäristökansalaisuuden tulee tulla tutuksi pitkin koulutuspolkua. Suuri osa väestöstä ei kuulu muodollisen koulutuksen piiriin eikä osallistu jatkuvan oppimisen tarjontaan. Siksi aikuisten tietoperustan, asenteiden ja toiminnan muuttamiseksi tarvitaan toimia institutionaalisen koulutuksen ulkopuolella. Ympäristökansalaisuuden kehittymisen osalta olennaista on kontekstuaalisuus: paikkaperustainen oppiminen tuo kestävyysmurrokseen, luontokatoon ja ilmastonmuutokseen vaikuttamisen osaksi ihmisten elämää.

Luontopaneelin suositukset:

- **Sisällytetään ympäristökansalaisuuden edistäminen opettajankoulutukseen ja kaikkien koulutustasojen opetussuunnitelmiin.** Ympäristötavoitteiden edistäminen mainitaan opetussuunnitelmissa ylätasolla, mutta varsinaisissa opetussisällöissä ympäristökansalaisuus näkyy heikosti. Oppimis-

tavoitteiden tulee olla kestävyysmurrosta tavoittelevia ja perustua kokonaiskestävyyteen. Luonnontieteellistä tietoa välittävän koulutuksen rinnalle tarvitaan asenteiden, näkemysten ja toiminnan muutokseen tähtäävää pedagogiikkaa eli ympäristökansalaisyhteisökasvatusta, jolla on luonnon- ja ihmistieteitä yhdistävä poikkitieteellinen perusta. Tarvitaan myös oppimistavoitteiden konkretisoimista oppimateriaaleissa ja opettajankoulutuksessa. Luonnon monimuotoisuuden teema kaipaa erityistä vahvistamista, sillä se on tällä hetkellä ohut suhteessa kestävään kehitykseen ja ilmastonmuutokseen.

- **Sisällytetään ympäristökansalaisuuden edistäminen opetus- ja kulttuuriministeriön Peruskoulun tulevaisuustyö -hankkeeseen.** Hankkeessa arvioidaan peruskoulun kehittämistarpeita erityisesti koulutuksen tarjoamien valmiuksien osalta. Se luo myös pohjaa peruskoulun opetussuunnitelman perusteiden uudistamiselle. Tulevaisuustyön tulee perustua kokonaisuudessaan planetaarisia rajoja kunnioittavalle elämälle ja ihmisten vastuulliselle toiminnalle ympäristökansalaisina.
- **Lisätään kestävyysviestintää ja vahvistetaan kaikkien ikäryhmien luonnon monimuotoisuutta koskevaa tietoutta vaikuttavien ympäristötekojen tekemiseen.** Lisätään ihmisten ymmärrystä luonnon monimuotoisuudesta ja sen merkityksestä elämälle, luonnon köyhtymisen juurisyistä ja luonnon muutosten kulttuuris-ekologisista kytköksistä. Tuetaan esimerkiksi Luonto- ja ympäristökoulujen verkoston (LYKE) ja ympäristökasvatuksen materiaalipankki Mappan toimintaa, jotka voivat edistää näitä tavoitteita kansallisesti paikallisten toimijoiden kautta. Paikkaperustaista oppimista tulee tukea vaikuttavana yhteisöllisen ympäristökansalaisuuden muotona.
- **Varmistetaan, että kaikki lapset pääsevät luontoon arjessaan.** Ohjataan ja kannustetaan ulkona-oppimiseen kouluissa ja päiväkodeissa. Säästetään ja lisätään luontoa päiväkotien ja koulujen pihilla. Tuetaan luonto- ja ympäristökoulujen toimintaa taloudellisesti. Turvataan ja lisätään lähiviheralueita kaavoituksen ja rakentamisen yhteydessä, mikä edesauttaa myös muiden väestöryhmien pääsyä lähiluontoon.

Tutkimus- ja tietopohjaa tulee vahvistaa Suomessa

Politiikkaohjauksessa ja ympäristökansalaisuuden kansallisessa edistämisessä on olennaista kansalaisten ajattelun ja toiminnan tukeminen tutkittuun tietoon perustuen. Tämä auttaa ihmisiä arvioimaan, mihin asioihin missäkin tilanteessa tulisi pyrkiä vaikuttamaan, jotta ympäristön tila paranee tai säilyy hyvänä, ja mahdollistaa vallitsevien kestävämmien käytäntöjen haastamisen. Kansalaisyhteiskuntaa voidaan myös osallistaa tutkitun tiedon tuottamiseen kansalaistieteen keinoin. Suomessa suuri osa viranomaisten käyttämästä luontotiedosta pohjautuu kansalaisten tekemiin havaintoihin.

Luontopaneelin suositukset:

- **Vauhditetaan ympäristökansalaisuuden poikkitieteistä tutkimusta ja tutkimuksen yhteiskunnallista vaikuttavuutta.** Tutkimuksen tulee yhdistää luonnontieteellistä ymmärrystä ympäristön tilasta ihmistieteelliseen ympäristökysymyksiä ja ympäristökansalaisuutta käsittelevään tutkimukseen. Vauhdittaminen voitaisiin toteuttaa esimerkiksi Suomen Akatemian yhteydessä toimivan Strategisen tutkimuksen neuvoston temaattisen tutkimusohjelman kautta. Yhteiskunnallista vaikuttavuutta voidaan parantaa tukemalla ympäristötutkimusta yleistajuistavia toimijoita.
- **Vahvistetaan kansalaistieteeseen perustuvaa luonnon monimuotoisuuden seurantaa.** Ympäristökansalaisten roolia luontotiedon yhteistuottajina on syytä vahvistaa kaikkien väestöryhmien osalta. Tämä edistää sekä tiedon tuotantoa että luonnon monimuotoisuudesta oppimista. Tietoteknisten sovellusten avulla toteutettu kansalaistiede soveltuu erinomaisesti paikka-perustaiseen ympäristökansalaisyhteisökasvatukseen, johon liittyy kiinteästi media- ja teknologiakasvatus.
- **Asetetaan riippumaton tutkijaryhmä laatimaan tieteellisesti perusteltu näkemys suomalaisen luonnon hyvästä tilasta ja pitkän aikavälin suunnitelma sen saavuttamiseksi (esimerkiksi vuoteen 2070).** Suunnitelma voitaisiin hyväksyä tutkijaryhmän, kaikkien eduskuntaryhmien ja eri kansalaisryhmistä koostuvan kansalaisraadin yhteistyönä. Pitkän aikavälin suunnitelman

tavoitteiden tulisi olla toiminnallisia, määrällisiä ja aikaan sidottuja, jotta suunnitelman ekologiset, sosiaaliset, taloudelliset ja kulttuuriset vaikutukset ovat ennakoitavia ja seurattavia. Seuranta toteuttamaan ja tarvittaessa muutoksia ehdottamaan voitaisiin perustaa luontopolitiikan arviointineuvosto.

LÄHTEET

- ¹ Väkkärä, V., Kallio, K.P., Häyrynen, S., Koivula, M., Onkila, T., Laine, I. ja Silfverberg, O. (2024). Selvitys tutkimusperustaisesta ympäristökansalaisuudesta. Suomen Luontopaneelin julkaisuja 3B/2024.
- ² Isin, E. F. (2008). Theorizing acts of citizenship (E. F. Isin & G. M. Nielsen, Toim.; ss. 15–43). Palgrave Macmillan. <http://zedbooks.co.uk/hardback/acts-of-citizenship>.
- ³ Isin, E. F. (2012). *Citizens Without Frontiers*. Bloomsbury Publishing USA.
- ⁴ Hall, T., and H. Williamson. (1999). *Citizenship and Community*. Leicester: Youth Work Press.
- ⁵ Lister, R. (2003). *Citizenship: Feminist Perspectives*. 2nd ed. London: Macmillan.
- ⁶ Lister, R. (2007). "Inclusive Citizenship: Realising the Potential." *Citizenship Studies* 11(open in a new window) (1(open in a new window)): 49–61. doi:10.1080/13621020601099856.
- ⁷ Lister, R., N. Smith, S. Middleton, and L. Cox. (2003). "Young People Talk about Citizenship: Empirical Perspectives on Theoretical and Political Debates." *Citizenship Studies* 7(open in a new window) (2(open in a new window)): 235–253. doi:10.1080/1362102032000065991.
- ⁸ Ho, -E. L.-E. (2009). "Constituting Citizenship through the Emotions: Singaporean Transmigrants in London." *Annals of the Association of American Geographers* 99(open in a new window) (4(open in a new window)): 788–804. doi:10.1080/00045600903102857.
- ⁹ Jacobsen, M. (2009). "Introduction: The Everyday: An Introduction to an Introduction." In *Encountering the Everyday: An Introduction to the Sociologies of the Unnoticed*, edited by M. Jacobsen, 1–42. Houndsmill: Palgrave MacMillan.
- ¹⁰ Wood, B. E., & Kallio, K. P. (2019). Green citizenship towards spatial and lived perspectives. *Teoksessa The Routledge Companion to Environmental Planning* (ss. 171–180). Scopus. <https://doi.org/10.4324/9781315179780-18>.
- ¹¹ Bartos, A. E. (2012). "Children Caring for Their Worlds: The Politics of Care and Childhood." *Political Geography* 31(open in a new window) (3(open in a new window)): 157–166. doi:10.1016/j.polgeo.2011.12.003.
- ¹² Staeheli, L. A., P. Ehrkamp, H. Leitner, and C. Nagel. (2012). "Dreaming the Ordinary: Daily Life and the Complex Geographies of Citizenship." *Progress in Human Geography* 36(open in a new window) (5(open in a new window)): 628–644. doi:10.1177/0309132511435001.
- ¹³ Kallio, K. P., Korkiamäki, R., & Häkli, J. (2015). Myönteinen tunnistaminen–näkökulma hyvinvoinnin edistämiseen ja syrjäytymisen ehkäisemiseen. *Teoksessa Häkli, J., Kallio, KP & Korkiamäki, R.(toim.) Myönteinen tunnistaminen. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja, 171, 9-36.*
- ¹⁴ Kallio, K. P., Wood, B. E., & Häkli, J. (2020). Lived citizenship: conceptualising an emerging field. *Citizenship Studies*, 24(6), 713–729. <https://doi.org/10.1080/13621025.2020.1739227>.
- ¹⁵ Nyhagen, L. (2015). "Conceptualizing Lived Religious Citizenship: A Case-study of Christian and Muslim Women in Norway and the United Kingdom." *Citizenship Studies* 19(open in a new window) (6–7(open in a new window)): 768–784. doi:10.1080/13621025.2015.1049979.
- ¹⁶ Kallio, K.P., Mills, S. and Skelton, T. (2016) *Geographies of Children and Young People (Vol. 7): Politics, Citizenship and Rights*. Singapore: Springer.
- ¹⁷ Pascucci, E. (2016). "Transnational Disruptions: Materialities and Temporalities of Transnational Citizenship among Somali Refugees in Cairo." *Global Networks* 16(open in a new window) (3(open in a new window)): 326–343. doi:10.1111/glob.2016.16.issue-3.
- ¹⁸ Laksana, B., and B. E. Wood. (2018). "Navigating Religious Diversity: Exploring Young People's Lived Religious Citizenship in Indonesia." *Journal of Youth Studies* 1–17. doi:10.1080/13676261.2018.1545998.

- ¹⁹ Telešienė, A., Pauw, J. B.-D., Goldman, D., & Hansmann, R. (2021). Evaluating an educational intervention designed to foster environmental citizenship among undergraduate university students. *Sustainability (Switzerland)*, 13(15). Scopus. <https://doi.org/10.3390/su13158219>.
- ²⁰ Park, W.-Y., & Kim, C.-J. (2020). The Impact of Project Activities on the Cultivation of Ecological Citizenship in a High School Climate Change Club. *Asia-Pacific Science Education*, 6(1), 41–69. Scopus. <https://doi.org/10.1163/23641177-BJA00005>.
- ²¹ Barak, N. (2020). Ecological city-zenship. *Environmental Politics*, 29(3), 479–499. Scopus. <https://doi.org/10.1080/09644016.2019.1660504>.
- ²² Humphreys, D. (2009). Environmental and ecological citizenship in civil society. *International Spectator*, 44(1), 171–183. Scopus. <https://doi.org/10.1080/03932720802693101>.
- ²³ Firinci Orman, T. (2022). Youth’s everyday environmental citizenship: An analytical framework for studying interpretive agency. *Childhood*, 29(4), 495–511. Scopus. <https://doi.org/10.1177/09075682221107750>.
- ²⁴ Rosa, C. D., & Collado, S. (2019). Experiences in nature and environmental attitudes and behaviors: Setting the ground for future research. *Frontiers in psychology*, 10, 442237. <https://www.frontiersin.org/journals/psychology/articles/10.3389/fpsyg.2019.00763/full>.
- ²⁵ Machin, A., & Tan, E. (2022). Green European citizenship? Rights, duties, virtues, practices and the European Green Deal. *European Politics and Society*. Scopus. <https://doi.org/10.1080/23745118.2022.2118984>
- ²⁶ Binawan, A. L. (2023). New Concepts of Ecological-Social Justice: A Micro-Optic Reflection on Ecological Citizenship Education in Indonesia. *Journal of Social Studies Education Research*, 14(1), 143–168. Scopus.
- ²⁷ Vihersalo, M. (2017). Climate citizenship in the European union: Environmental citizenship as an analytical concept. *Environmental Politics*, 26(2), 343–360. <https://doi.org/10.1080/09644016.2014.1000640>
- ²⁸ Kennedy, E. H. (2011). Rethinking ecological citizenship: The role of neighbourhood networks in cultural change. *Environmental Politics*, 20(6), 843–860. Scopus. <https://doi.org/10.1080/09644016.2011.617169>
- ²⁹ Asah, S. T., Bengston, D. N., Westphal, L. M., & Gowan, C. H. (2018). Mechanisms of Children’s Exposure to Nature: Predicting Adulthood Environmental Citizenship and Commitment to Nature-Based Activities. *Environment and Behavior*, 50(7), 807–836. Scopus. <https://doi.org/10.1177/0013916517718021>
- ³⁰ Cavazos-Arroyo, J., & Sánchez-Lezama, A. P. (2022). Explaining green consumption: A cross-cultural study on young adult consumers through a multi-group comparison. *Estudios Gerenciales*, 38(162), 69–81. Scopus. <https://doi.org/10.18046/j.estger.2022.162.4701>
- ³¹ Gabrielson, T., & Parady, K. (2010). Corporeal citizenship: Rethinking green citizenship through the body. *Environmental Politics*, 19(3), 374–391. Scopus. <https://doi.org/10.1080/09644011003690799>
- ³² Misra, M. (2023). Practicing ecological citizenship through community supported agriculture: Opportunities, challenges, and social justice concerns. *Culture, Agriculture, Food and Environment*, 45(1), 21–33. Scopus. <https://doi.org/10.1111/cuag.12306>
- ³³ Martinsson, J., & Lundqvist, L. J. (2010). Ecological citizenship: Coming out “clean” without turning “green”? *Environmental Politics*, 19(4), 518–537. Scopus. <https://doi.org/10.1080/09644016.2010.489709>
- ³⁴ Schild, R. (2016). Environmental citizenship: What can political theory contribute to environmental education practice? *The Journal of Environmental Education*, 47(1), 19–34. <https://doi.org/10.1080/00958964.2015.1092417>
- ³⁵ Firinci Orman, T. (2022). Youth’s everyday environmental citizenship: An analytical framework for studying interpretive agency. *Childhood*, 29(4), 495–511. Scopus. <https://doi.org/10.1177/09075682221107750>
- ³⁶ Chan, Y.-W. (2023). Developing youth toward pluralistic environmental citizenship: A Taiwanese place-based curriculum case study. *Environmental Education Research*, 29(1), 121–147. Scopus. <https://doi.org/10.1080/13504622.2022.2093334>

- ³⁷ Sharma, N. (2023). Integrating planetary citizenship as a cross-curricular theme and a whole-school approach: Using a value-creating approach to learning. *International Journal of Development Education & Global Learning*, 15(1), 14–26. Education Research Complete. <https://doi.org/10.14324/IJDEGL.15.1.03>
- ³⁸ Stam, K., van Ewijk, E., & Chan, P. W. (2023). How does learning drive sustainability transitions? Perspectives, problems and prospects from a systematic literature review. *Environmental Innovation and Societal Transitions*, 48, 100734.
- ³⁹ Fadaee, S. (2017). Environmentally friendly food initiatives in Iran: Between environmental citizenship and pluralizing the public sphere. *Citizenship Studies*, 21(3), 344–358. Scopus. <https://doi.org/10.1080/13621025.2016.1277979>
- ⁴⁰ Wood, B. E., & Kallio, K. P. (2019). Green citizenship towards spatial and lived perspectives. Teo-kessa *The Routledge Companion to Environmental Planning* (ss. 171–180). Scopus. <https://doi.org/10.4324/9781315179780-18>
- ⁴¹ Huttunen, J., & Albrecht, E. (2021). The framing of environmental citizenship and youth participation in the Fridays for Future Movement in Finland. *Fennia*, 199(1), 46–60. Scopus. <https://doi.org/10.11143/FENNIA.102480>
- ⁴² Poškus, M. S. (2023). Personality Trait Patterns Moderate the Simple Model of Environmental Citizenship. *Behavioral Sciences*, 13(2). Scopus. <https://doi.org/10.3390/bs13020159>
- ⁴³ Wiebe, S. M. (2016). Guardians of the environment in Canada's Chemical Valley. *Citizenship Studies*, 20(1), 18–33. Scopus. <https://doi.org/10.1080/13621025.2015.1075470>
- ⁴⁴ Wong, S., & Sharp, L. (2009). Making power explicit in sustainable water innovation: Re-linking subjectivity, institution and structure through environmental citizenship. *Environmental Politics*, 18(1), 37–57. Scopus. <https://doi.org/10.1080/09644010802624785>
- ⁴⁵ Bullard, R. D. (Ed.). (1993). *Confronting environmental racism: Voices from the grassroots*. South End Press.
- ⁴⁶ Parajuli, P. (2017). Coming home to the earth household: Indigenous communities and ecological citizenship in India. In *Indigenous Peoples' Wisdom and Power* (pp. 175–193). Routledge.
- ⁴⁷ Kowasch, M., Oettel, J., Bauer, N., & Lapin, K. (2022). Forest education as contribution to education for environmental citizenship and non-anthropocentric perspectives. *Environmental Education Research*, 28(9), 1331–1347. Scopus. <https://doi.org/10.1080/13504622.2022.2060940>
- ⁴⁸ SITRA 2021. Haverinen, R., Mattila, K., Neuvonen, A., Saramäki, R., & Sillanaukee, O. (2021). Ihminen osana elonkirjoa: Luontosuhteet, luontokäsitykset ja sivistys kestävyyskriisin aikakaudella. Helsinki: Sitra.
- ⁴⁹ Suomen ympäristökeskus 2022. Suomalaisten huoli luonnon tilasta kasvanut – luontokato tunniste-taan nyt merkittäväksi uhaksi. Tiedote 28.6.2022. [https://www.syke.fi/fi-FI/Ajankohtaista/Suomalaisten_huoli_luonnon_tilasta_kasva\(63455\)](https://www.syke.fi/fi-FI/Ajankohtaista/Suomalaisten_huoli_luonnon_tilasta_kasva(63455))
- ⁵⁰ Gan, D., & Gal, A. (2023). Student emotional response to the lesser kestrel environmental and sustainability education program. *Environmental Education Research*, 29(1), 99–120. Scopus. <https://doi.org/10.1080/13504622.2022.2139354>
- ⁵¹ Moraes, S. E., & Freire, L. A. (2016). The university curriculum and the ecology of knowledges towards building a planetary citizenship. *TCI (Transnational Curriculum Inquiry)*, 13(1), 36–55.
- ⁵² Alkather, I., & Gan, D. (2020). The role of school partnerships in promoting education for sustainability and social capital. *Journal of Environmental Education*, 51(6), 416–433. Scopus. <https://doi.org/10.1080/00958964.2020.1711499>
- ⁵³ Gan, D., Alkather, I., & Segal, T. (2023). Incorporating collaborative learning in teacher education to foster self-efficacy to implement environmental citizenship: An action research. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 24(3), 700–718. Scopus. <https://doi.org/10.1108/IJSHE-07-2021-0258>

- ⁵⁴ Haila, Y. (2017): Estimating biodiversity loss. In *The Routledge Handbook of Philosophy of Bio-diversity*, ed. Garson, J., Plutynski, A. and Sarkar, S. London: Routledge, pp. 266-278.
- ⁵⁵ Häyrynen, S., Keinonen, T. & Kärkkäinen, S. 2021. Promoting Environmental Citizenship Through Local Socio-Cultural Traditions in Science Education.
- ⁵⁶ Crane, A., Matten, D., & Moon, J. (2008). Ecological citizenship and the corporation: Politicizing the new corporate environmentalism. *Organization and Environment*, 21(4), 371–389. Scopus.
<https://doi.org/10.1177/1086026608326075>
- ⁵⁷ Parajuli, P. (2017). Coming home to the earth household: Indigenous communities and ecological citizenship in India. In *Indigenous Peoples' Wisdom and Power* (pp. 175-193). Routledge.
- ⁵⁸ Salkeld, D. F. (2019). Environmental citizenship and disability equality: The need for an inclusive approach. *Environmental Politics*, 28(7), 1259–1280. Scopus. <https://doi.org/10.1080/09644016.2017.1413726>
- ⁵⁹ Ryan, M., Giesbers, E., Heffernan, R., Stock, A., Droy, S., Blanchet, T., Stec, S., Abat, A., Gurzawska, A., & Warso, Z. (2023). Developing normative criteria for meaningful citizen participation and deliberation in environmental policy. *Innovation: The European Journal of Social Science Re-search*. Scopus.
<https://doi.org/10.1080/13511610.2023.2217520>
- ⁶⁰ Williams, S., McEwen, L. J., & Quinn, N. (2017). As the climate changes: Intergenerational action-based learning in relation to flood education. *The Journal of Environmental Education*, 48(3), 154-171
- ⁶¹ Peterson, M. N., Stevenson, K. T., & Lawson, D. F. (2019). Reviewing how intergenerational learning can help conservation biology face its greatest challenge. *Biological Conservation*, 235, 290-294.
- ⁶² Chineka, R., & Yasukawa, K. (2020). Intergenerational learning in climate change adaptations; limitations and affordances. *Environmental Education Research*, 26(4), 577-593.
- ⁶³ Kallio, K.P. (2023) Ylisukupolvinen ympäristökansalaisuus yhteiskunnan selkärankana. 20.3.2023. Versus: Kriittinen tila. <https://www.versuslehti.fi/kriittinen-tila/ylisukupolvinen-ymparistokansalaisuus/>
- ⁶⁴ Mustalahti, I., Tokola, N., Pakarinen, V., & Siltovuori, V. (2023). Intergenerational learning. Honkatukia, P. & Rättilä, T. (toim.) *Young People as Agents of Sustainable Society*, 75-93. London: Taylor & Francis.